

ORGANIZAREA JUDECĂTOREASCĂ PÂNĂ LA DOMINAȚIA OTOMANĂ

Elena ARAMĂ,

doctor habilitat, profesor universitar (USM)

Ion JECEV,

doctor în drept (USM)

Analizând perioada până la dominația otomană, am constatat că în secolul XIV, la răsărit de Carpați, s-a constituit statul medieval Moldova, iar la sud de Carpați – Valahia (Țara Românească) care și-au dobândit independența până la mijlocul secolului al XIV-lea. În perioada medievală, funcțiile statului erau concentrate în mâinile monarhului și ale reprezentanților săi, astfel încât domnitorul, ca șef al statului, deținea atât atribuții legislative, executive, cât și judecătorești.

Cuvinte-cheie: justiție; judecător; domnitor; judecată; proces civil sau penal; infracțiuni; competență jurisdicțională; putere judecătorească.

***

Having analysed the period before the Ottoman domination we found out that in the XIV-th century in the Eastern part of the Carpathians there has been established the Medieval State Moldova, whereas to the South of the Carpathians – Valahia (the Romanian Country) that got its independence towards the middle of the XIV-th century. In the medieval period the state functions have been concentrated in the monarch's control and his representatives, so that the King as the Head of the state was holding both the legislative, executive and the legal powers.

Keywords: justice; judge; trial; civil or criminal process; offences; jurisdictional competence; legal power.

În secolul XIV, la răsărit de Carpați, s-a constituit statul medieval Moldova, iar la sud de Carpați – Valahia (Țara Românească) care și-au dobândit independența până la mijlocul secolului al XIV-lea. În perioada medievală, funcțiile statului erau concentrate în mâinile monarhului și ale reprezentanților săi, astfel încât domnitorul, ca șef al statului, deținea atât atribuții legislative, executive, cât și judecătorești.

Exercitarea justiției în Evul Mediu românesc, în general, poate fi calificată ca manifestare a puterii politice, cu excepția unui segment limitat ce era rezervat Bisericii Creștine. Judecata bisericească realizată de mitropolit și episcopi era, în primul rând, una de ordin spiritual, fapt atestat de numeroasele copii ale operelor religioase bizantine, inclusiv nomocanoane în care se specifica necesitatea unei penitențe religioase pentru cel vinovat, adus în fața unei instanțe laice. Acest aspect a prevalat și în determinarea unei competențe judecătorești specifice a bisericii, anume în domeniul relațiilor patronate de ea: relații cu privire la logodnă, căsătorie, adopție, zestre, familie.

Justiția nestatală era rezervată doar unui grup restrâns de mănăstiri ce beneficiau de imunitate judiciară, adică își puteau judeca țărani din satele ce le aparțineau, având profit de la încasarea amenzilor judiciare. Astfel la 1449, domnitorul Alexandru (cel cunoscut ca Alexăndrel) a dat mănăstirii Sf.Nicolae din Poiană (mănăstirea Pobrata) dreptul de a judeca țărani din satele sale pentru orice delict și infracțiuni, chiar și pentru comiterea omuciderii și dreptul de a încasa amenzile și taxele judiciare [3, p.7-8].

Această situație era una excepțională, căci în multe acte se afirmă tocmai contrariul, că boierii (panii), marii dregători, ureadnicii nu au dreptul să judece

omuciderile, răpirile de fecioară. În 1478 Ștefan cel Mare, confirmând privilegiul aceleiași mănăstiri, specifica, totuși, că pentru vini mari ca: omuciderea și răpirea de fecioară, amenzile judiciare („gloabele”) să fie încasate de dregătorii domnești [3, p.7-8].

Judecata duhovnicească ținea de competența înalților ierarhi ortodocși – a mitropolitului și episcopilor, în Moldova existând trei episcopii: de Rădăuți, Roman și Huși. Competența lor *ratione personae* se răsfrângea doar asupra slujitorilor cultului religios. Mitropolitul și episcopii erau și membri ai sfatului domnesc, astfel încât ei asistau și la înfăptuirea judecării domnești. De competența judecării duhovnicești erau acele litigii civile și infracțiuni care, într-un fel sau altul, decurgeau din Sfintele Taine sau atentau la religie și normele ei: desfacerea căsătoriei și a logodnei, neînțelegerile dintre soți și dintre părinți și copii, incesturile, adulterul, violurile, răpirile de fecioare, prostituția, sodomia și bigamia.

Procesul de formare a statului și centralizarea puterii a avut ca rezultat faptul că domnitorul se prezenta drept judecător suprem, aceasta fiind nu numai un drept, dar și o datorie a monarhului. Atribuțiile judiciare ale domnitorului își trag originea din atribuțiile voievozilor, care încă înainte de întemeierea statului le exercitau în țările pe care le conduceau. Deci puterea judecătorească a domnitorului nu era o inovație absolută, creată odată cu constituirea statelor medievale românești, ci continuau tradiția existentă încă în Legea țării, conform căreia voievozii aveau drept de judecată. Mai mult, s-a văzut în aceasta o continuitate a concepției imperiale romane, care de la Bizanț, prin intermediul bisericii s-a transmis voievozilor, domnitorului ca șef al statului, considerat cel dintâi

judecător și sursă unică a tuturor formelor de justiție exercitate în numele său.

În *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, această atribuție a domnitorului (similară și în Moldova) era prezentată ca o datorie de a judeca drept, provenind de la Dumnezeu: „Domnul carele va judeca pre drept, acela-i domn adevărat și unsul lui Dumnezeu” [4, p.285]. Deci, domnitorul era acea autoritate care împărțea dreptatea, având virtuțile pe care i le insufla Dumnezeu: iubirea de oameni, generozitatea, nepărtinirea, mila față de cei oropsiți, dar și teama inspirată celor nesupuși. Domnitorul prin corectitudinea și echitatea hotărârilor trebuia să faciliteze instaurarea unui climat de conviețuire pașnică între membrii societății. În general, justiția medievală nu era separată de administrație la toate nivelele, cel suprem nu reprezenta excepție în acest sens.

Competența jurisdicțională a domnitorului (atât materială, cât și teritorială) nu era limitată, astfel încât el putea examina și soluționa orice cauză singur sau împreună cu Sfatul domnesc. Domnitorul avea atât competența judiciară contencioasă, adică cea de a rezolva litigiile dintre părțile ce au un conflict de interese, cât și cea grațioasă, în lipsa unui litigiu, când stabilea cu autoritate un fapt cu valoare juridică, ce putea servi ca probă în caz de necesitate în diverse situații, inclusiv în procese de judecată. Domnitorul avea dreptul să revină la o nouă judecată pe o cauză deja soluționată de alte organe, să o judece din nou. Competența judiciară nelimitată a domnitorului, imixtiunea în procesul de judecare de către alte autorități îmbrăca nu numai forma unor instrucțiuni – „învățături”, dar și la obligarea dregătorului care judeca de a aștepta indicații de la domnitor și datoria acelor autorități de a se conforma instrucțiunilor primite.

De competența exclusivă a domnitorului țineau cazurile de înaltă trădare (așa-numita *hiclenie*, „*hitleanstvo*”), de asemenea și judecarea boierilor ce se bucurau de acest privilegiu, astfel se indica în actele domnești – „Și alt judecător să nu aibă decât domnia mea” („*inogo sudța da ne imaet razve gospodstva mi*”) [3, p.240-241].

Infrațiunile mai grave („*vinile mari*”) ca omorul, tâlhăria, răpirea fecioarelor erau supuse judecății domnești sau a marilor vornici. Deci domnitorul putea judeca orice proces, civil sau penal, de orice valoare, singur sau sfătuindu-se cu Sfatul domnesc ori delegând pe alții să judece în numele său, tot așa cum putea reforma orice hotărâre a oricărei instanțe din țară, a unui domn anterior sau propria hotărâre [5, p.47].

Judecata domnească era competentă să soluționeze toate litigiile ce aveau ca obiect proprietatea funciară. Partea ce câștiga procesul primea un act prin care se confirma (sau afirma, după caz) dreptul de proprietate asupra moșiei și hotarele proprietății ce putea fi constituită dintr-un sat sau o parte a satului. Acest act

avea semnificația unui titlu de proprietate, fiindcă în lipsa lui era foarte dificil de a proteja proprietatea. Se crease chiar o regulă cutumiară în acest sens care enunța: „Nu este pământ fără document”.

Puterea judecătorească a domnitorului era foarte personalizată, astfel încât deciziile sale puteau fi contestate sub alt domnitor. Deși nu era cunoscut încă principiul autorității lucrului judecat, în acte se menționa caracterul definitiv al hotărârii domnești, care totuși putea fi înfrânt de partea ce plătea o taxă specială, numită „*zavesca*”. Într-un hrisov domnesc din 1452 se menționa despre vânzarea unor sate, adăugând că „am pus și punem *zavesca* între dânșii (cumpărător și vânzător – *E.A., I.J.*) 50 de grivne de argint: cine dintre ei va face în alt chip, voind să întoarcă, acela să plătească *zavesca* mai sus numită” [3, p.25].

Domnitorul trimitea indicații celor ce judecau în ținuturi, orașe, obligându-i să exercite justiția, fără a face „*strâmbătăți*”, așa cum rezultă din hrisovul din 1435 de la Ștefan voievod, prin care soma judecătorii din Bacău și Troțuș să nu le pună piedici negustorilor brașoveni, care i s-au jeluț domnului de strâmbătățile pricinuite. Domnitorul îi avertiza să judece pe dreptate, că altfel vor fi sancționați – în expresia domnitorului – „noi știm capetele voastre” [2, p.195-196].

Sfatul domnesc deseori îl asista pe domnitor la adoptarea hotărârilor judecătorești. El era compus dintr-un număr redus de boieri, atât cu, cât și fără dregătorii. Participarea Sfatului domnesc la soluționarea cazurilor deduse în fața domnului avea mai mult aspectul de a prezenta un aviz cu adeziunea sa la decizia domnească, de aceea actele judiciare domnești de obicei îl prezintă pe domnitor ca persoana ce a adoptat decizia, care este susținută de membrii Sfatului domnesc.

Îmbinarea puterii executive cu cea judiciară se atestază și la nivelul dregătoriilor centrale. Toți dregătorii mari (veliții sau prescurtat „*vel*”) aveau și atribuții judiciare, ei puteau judeca în cadrul funcției lor, mai mult sau mai puțin specializată, ori ca delegați de șeful statului. Putere judecătorească avea și marele vornic, care era o importantă dregătorie centrală. El avea atribuții militare, putea îndeplini și funcții de reprezentant al domnitorului în străinătate, fiind trimis ca sol cu misiuni domnești. Marele vornic putea judeca orice cauză, cu excepția celor ce țineau de competența exclusivă a domnitorului, el putea pronunța chiar și sentințe de condamnare la pedeapsa cu moarte pentru săvârșirea infrațiunilor grave, însă cu excepția infrațiunilor de înaltă trădare. O particularitate a pedepselor penale din acea perioadă era posibilitatea comutării pedepsei cu moartea în amendă judiciară – „*dușegubina*”.

La porunca domnitorului, putea judeca și orice alt mare dregător, dar marele vornic judeca în virtutea funcției, fără o poruncă specială a domnitorului. Marii

dregători (uneori și foști mari dregători) aveau dreptul de a judeca având delegație domnească, delegarea prezentând anumite avantaje:

– Era folosită experiența și cunoștințele unor boieri;

– Se compensa nemulțumirea foștilor dregători, rămași fără funcție prin înlocuirea lor cu alții;

– Solidariza în jurul domnului, un număr mare de boieri prin încredințarea unor sarcini care constituiau pentru ei nu numai atenții măgulitoare, dar și sursă de venit, după obiceiul medieval [5, p.118].

Dregătorii însă puteau soluționa litigiile și fără o astfel de delegare, dacă în timpul deplasării lor prin țară li se înfățișau justițiabili care acceptau să fie judecați [6, p.121]. Marele hatman era competent să judece litigiile cu privire la țigani și infrațiunile comise de aceștia. Marele logofăt era numit de Gr.Ureche „judecător și alesător de ocine” tocmai în legătura cu competența sa în materia hotărnicirilor [7, p.71]. Dimitrie Cantemir confirma că domnitorul avea o competență specială privind stabilirea hotarelor, stăpânirile de pământ și servituții [1, p.199]. În calitatea sa de mare dregător cu atribuții în domeniul funciar, marele logofăt putea autentifica acte juridice cu privire la pământ, dar care aveau putere provizorie până la confirmarea de către domnitor a actului, ce devenea astfel titlu de proprietate.

În ținut pârcălabii, ca șefi ai ținuturilor, aveau atât atribuții executive, cât și atribuții judecătorești. Pârcălabul examina infrațiunile și litigiile locuitorilor ținutului, dar cu excepția celor ce țineau de competența domnitorului și a marilor vornici. Infrațiunile mai grave pentru care putea fi pronunțată sentința de condamnare la pedeapsa cu moartea nu puteau fi examinate de pârcălab.

Orășenii puteau fi judecați de consiliul orășenesc compus din 12 pârgari în frunte cu șoltuzul. Ei judecau împreună cu reprezentantul domnitorului în oraș, numit vornic de târg sau ureadnic. Treptat, judecata vornicului de târg s-a impus în detrimentul celei a șoltuzului cu pârgarii. Este rațional să presupunem ca aceasta să se fi întâmplat în legătură cu posibilitatea vornicului de târg de a se folosi de serviciile agenților administrativi mărunți, ceea ce oferea un plus de operativitate și eficacitate activității sale. Așa de exemplu, în hrisovul dat episcopiei Rădăuți, se stipula competența vornicului de târg de a judeca hoții prinși

în flagrant delict și toate litigiile din piață [3, p.334-335]. În sate judele (în Moldova fiind numit tot mai frecvent vătăman) cu oamenii buni și bătrâni soluționau doar conflictele mărunte dintre săteni: în special cele cu privire la folosirea pământului în cadrul hotărului satului, nerespectarea obiceiurilor cu privire la curături, vii, prisăci, a regulilor de pășunat, regulilor stânei etc.

În această perioadă, exista și un contingent de slujitori domnești ce ajutau la realizarea justiției. Vornici, readți, sudeți, slidogonți erau ajutorii nemijlociți în pregătirea spre examinare a cauzelor, dobândirea probelor, aprozii erau cei ce asigurau prezența la judecată a părților, având dreptul de a aplica și violența. Armașul și aparatul său de armăși aveau funcția de a aduce la îndeplinire pedepsele penale.

Vornici de poartă sau de gloată, ca judecători, dar și ca auxiliari ai justiției, triau pricinile, reținând litigiile mărunte pentru a nu le permite părților implicate să se adreseze judecății domnești, iar pe cele mai complexe le îndrumau spre judecata domnească [5, p.150]. Pe sigiliul vornicilor de poartă erau reprezentate două arme încrucișate, semn că cei veniți la domnitor erau opriți să treacă mai departe de către vornici de poartă, aceștia fiind primii care luau act de reclamațiile oamenilor și procedau în consecință.

Referințe:

1. Cantemir D. *Descrierea Moldovei*. Chișinău-București: Litera internațional, 2001.
2. *Documenta Romaniae Historica. Seria A: Moldova*. Vol.I (1384-1448). București: Editura Academiei RSR, 1976.
3. *Documenta Romaniae Historica. Seria A: Moldova*. Vol.II (1449-1486). București: Editura Academiei RSR, 1976.
4. Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie. În: *Cronicle slavo-române*. Ed.I, Bogdan P.P. Panaitescu. București: Editura Academiei RSR, 1971.
5. Georgescu V. Al., Strihan P. *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831)*. Partea I. *Organizarea judecătorească*. Vol.I. București: Editura Academiei RSR, 1979.
6. Stoicescu N. *Sfatul domnesc și marii dregători în Țara Românească și Moldova*. București, 1968.
7. Ureche Gh. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău: Cartea moldovenească, 1971.